

Μεγίστη βέβαια ἀτοπία εἶναι καὶ εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον παντάπασιν ἐναντία, καὶ λέγει τις, ὅτι ἡ τύχη ἐδημιούργησεν τὸ Πᾶν ὅτι ὑλικά ἄτομα, συνελθόντα, ἐμόρφωσαν τὸ Πᾶν. Τί ἄλλο εἶναι ἡ τύχη αὕτη παρά ἀ-
 ῥοισμόν γραμμάτων, λέξις φανταστική καὶ ἀσήμαντος, τὴν ὅποιαν ἐφεῦρεν ἡ ἀμάθεια, διὰ καὶ παραστέρη τὰ ἀποτελέσματα, πᾶν ὅ-
 ποῖον ἀγνοοῦμεν τὰς αἰτίας; Τὰ ἄτομα δὲ, τί ἄλλο εἶναι καὶ ταῦτα, παρά μόρια ὕλης τυφλῆς καὶ ἀσκέπτου, καὶ ὅποια ἀφ' ἑαυτῶν δὲν ἐμποροῦν καὶ ὑπῆρξαν, οὐδὲ καὶ σώζονται; πῶς λοιπὸν τοιαῦτα ἄτομα ἠδύναντο ἀφ' ἑαυ-
 τῶν καὶ συγκροτήσασιν σώματα μετὰ μέτρον καὶ σχῆμα μαθηματικόν; πῶς ἠδύναντο τοιαῦτα ἄτομα καὶ μορφώσασιν πνεῦμα λογικόν; ὅποῖον εἶναι τοῦ ἀνθρώπου; καὶ δώσασιν ζωὴν εἰς τόσα ὄντα, νόμους ἀμεταβλήτους τῆς παγκοσ-
 μίας κινήσεως, διαδοχὴν ἀπαρατρέπτον τῆς γεν-
 νήσεως τῶν διαφόρων ζώων; ἄτομα, εἰς ἕνα λόγον, καὶ συγκροτήσασιν οὕτω τὸ Πᾶν, καὶ καὶ τὸ κυβερνήσασιν, ὡς βλέπομεν, μετὰ τάξιν καὶ σοφίαν, ὡς ἡ ἀμάθεια;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β',

Περὶ τῶν Θείων Τελειότητων.

Ὁ ἄνθρωπος βιάζεται φυσικὰ ἀπὸ τὸν ὀρθὸν λόγον νὰ δέχεται τὴν ὑπαρξίν πολλῶν πραγμάτων, καὶ μ' ὅλον ὅτι δὲν ἐμπορεῖ νὰ καταλάβῃ κατὰ τίνα τρόπον ὑπάρχουν. Τοιαῦτα εἶναι, παραδείγματος χάριν, ἡ ὑπαρξίς μας, ἡ ποίησις τοῦ παντός, καὶ ἡ ὑπαρξίς τοῦ Θεοῦ. Τὸ αἴσθημα τῆς ὑπάρξεώς μας, βιάζει τὸ πνεῦμά μας νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ὑπάρχομεν. Ἡ θεὰ καὶ ἡ ἐπιρροή τοῦ ἡλίου ἐπάνω εἰς τὰ σώματά μας, δὲν μᾶς ἀφίνει νὰ ἀμφιβάλλωμεν ὅτι ὑπάρχει ἡλῖος, ὅς τις μᾶς θερμαίνει καὶ μᾶς φωτίζει· τὸ θεῆμα τοῦ παντός μᾶς δείχνει τὸν Ποιητὴν του, ὡς ἡ θεὰ οἰκοδομῆς τινός, ἢ ὁποιοῦδήποτε ἔργου, προὔποσέτει ἀναγκαίως τὸν τέκτονα ἢ ἐργάτην του. Οὕτω λοιπὸν ἔχομεν γνῶσιν πραγματικὴν καὶ βεβαίαν τῆς ὑπάρξεώς μας, τῆς ὑπάρξεως τοῦ παντός, τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, καὶ ἂν δὲν ἐξεύρωμεν τίνι τρόπῳ ἐπλάσθημεν, πῶς ἐδημιουργ-

μιουργήθη τὸ πᾶν, καὶ τίνι τρόπῳ ὑπάρχει ὁ Θεός. Ἄγνοῦμεν τὸν τρόπον, δὲν ἐμποροῦμεν ὁμῶς, κρίνοντες λογικῶς, ἢ ἀμφιβάλλωμεν περὶ τοῦ πράγματος. Τοιαῦται εἶναι πρὸς ἡμᾶς καὶ αἱ τελειότητες τῆς Θεότητος, ὅσον ἀκατάληπτος καὶ ἂν ἦναι ἡ φύσις τοῦ Θεοῦ, δὲν τὴν ἀγνοοῦμεν παντάπασι καὶ κατὰ πάντα· διότι τότε δὲν ἠθέλωμεν ἔχειν καμμίαν ἰδέαν περὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, τίποτε δὲν ἠθέλωμεν ἐμπορεῖν, καὶ εἰπῶμεν ἢ νὰ βεβαιώσωμεν· ἀλλ' ἡμεῖς, κρίνοντες ὀρθῶς, δυνάμεθα καὶ χρειαστοῦμεν νὰ πιστεύωμεν, ὅτι ὑπάρχει, ὅτι ἔχει λόγον, σοφίαν καὶ δύναμιν, διότι ἔδωκε τὰς ιδιότητας ταύτας καὶ εἰς τὰ ποιήματά του· ἀδύνατον δὲ τὸ ποίημα νὰ ἔχη τινὰ τελειότητα, ἥτις νὰ μὴν ὑπάρχη εἰς τὸν ποιητήν. Ὁ Θεός ὁμῶς ἔχει τὰς τελειότητας ταύτας κατ' ἑξοχὴν ἄπειρον ὡς πρὸς τὴν κατάληψίν μας· τὰς ἔχει ἐξ ἰδίας φύσεως, κατ' ἀνάγκην τῆς ὑπάρξεώς του, ἀλλ' ὄχι κατὰ μέθεξιν ἢ κατὰ χάριν· ἔχει τὰς τελειότητας ὅλας ὁμῶς ἐνωμένας εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ἀπλούστατον καὶ ἀδιαίρετον ὄν, ἀλλ' ὄχι κατὰ μέρος, καὶ διεσπαρμένας, ὅποῖαι εἶναι τῶν ποιημάτων· τὰς ἔχει

τέ-

τέλος πάντων, ὡς πηγή πάσης τελειότητος, ἐνῶ ἡμεῖς ἀπολαμβάνομεν τινὰς κατὰ μέθεξιν τῆς Θεότητός του, καὶ εἰς βαθμὸν ἀπείρως κατώτερον, ὡς ἔχοντες καὶ φύσιν ἀπείρως κατωτέραν τῆς Θείας φύσεως. Ἀπὸ τὰς Θείας τελειότητας ἄλλαι ἰδιάζουσιν εἰς αὐτὸν μόνον τὸν Θεόν, ὅποια εἶναι ἡ Θεία του οὐσία, ἡ ἀπειρότης του, τὸ ἀναρχον καὶ τὸ ἀκτιστον· ἄλλαι εἶναι κοιναὶ καὶ εἰς τὰ ποιήματά του, κατὰ βαθμὸν ὅμως περιορισμένον εἰς ταῦτα, ἀπειρον δὲ καὶ ἀπεριώριστον εἰς ἐκεῖνον, ὅποια εἶναι ἡ ἐπιστήμη, ἡ σοφία, ἡ ἀγιότης, ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἀγαθότης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ Θρησκείας καὶ Λατρείας Θεοῦ.

Ἡ Θρησκεία εἶναι ἡ λατρεία, τὴν ὅποιαν ἀποδίδομεν εἰς τὸν Θεόν κατὰ τὴν βεβαίαν πίστιν ἡμῶν περὶ τῆς ὑπάρξεώς του. Ἡ θρησκεία λοιπὸν ἐπιστηρίζεται εἰς τὴν ὑπαρξίν του Θεοῦ· καὶ ὁ ὀρθὸς λόγος μᾶς ἀποδείχνει ὅτι χρεωστούμεν καὶ προσφέρωμεν εἰς τὴν Θεο-

τη-

τητα τὴν πλέον εὐλαβρινὴν καὶ καθαρὰν λατρείαν· ὁμολογοῦντες βέβαια ὅτι ὑπάρχει Ὁ ὑπερτάτος, εἷς Θεὸς ποιητὴς τοῦ παντός, καὶ ἐξεύροντες ὅπως τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, ἀναγκασίως πρέπει καὶ θεωρῶμεν τὴν εἰς Θεὸν λατρείαν ὡς δόγμα ἀναντίρρητον. Τὰ δικαιώματα τοῦ ὑπερτάτου Ὁντος, καὶ τὰ χρεὶν τοῦ λογικοῦ πλάσματος αὐτοῦ δείχνουν τὴν ἀληθεῖαν ταύτην εἰς ὅλην τὴν ἐνάργειαν. Ὅ, τι εἴμεθα καὶ ὅ, τι ἔχομεν, τὰ ἐλάβαμεν ἀπὸ τοῦ Ποιητῆν· εἶναι λοιπὸν χρέος μας ἀπαραίτητον νὰ τοῦ προσφέρωμεν ὑπόκλισιν καὶ λατρείαν, ὁμολογοῦντες οὕτω, ὅτι πάντα ἔχομεν ἐξ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ. Εἶναι καὶ τοῦ Θεοῦ δικαίωμα οὐσιῶδες καὶ ἀναπόσπαστον νὰ ζητῆ λατρείαν ἀπὸ τὰ λογικῶν πλάσματα.

Λατρείαν λέγοντες, ἐννοοῦμεν τὰς τελετὰς καὶ ἱερουργίας, αἱ ὁποῖαι ἐσυστάθησαν διὰ νὰ ἐκτελῶμεν τὴν εἰς Θεὸν ὑπόκλισίν μας. Πρέπει δὲ αἱ τελεταὶ αὗται καὶ ἱερουργίαι νὰ ἦναι κατάλληλοι καὶ πρέπει εἰς τὴν δόξαν τοῦ ὑπερτάτου Ὁντος· διότι, ἂν δὲν ἦναι τοιαῦται, τότε λέγονται καὶ εἶναι Δεισιδαιμονίαι. Πρέπει νὰ ὀδηγῶσι τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν

τὴν ἀρετὴν· ἀλλέως ἀποτυχέουσι τὸν κατ' αὐτὸ σκοπὸν, διὰ τὸν ὁποῖον ἐσυστάθησαν.

Δύο εἶναι τὰ εἶδη τῆς εἰς Θεὸν λατρείας· ἡ μὲν ἐσωτερικὴ, ἡ δὲ ἐξωτερικὴ. Ἡ ἐσωτερικὴ λατρεία στέκει εἰς τὰ αἰσθητά τῆς εὐλαβείας, τοῦ θαυμασμοῦ, τῆς ἀγάπης καὶ τῆς εὐγνωμοσύνης, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ αἰσθανώμεθα πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ νὰ στοχαζώμεθα ὡς πνεῦμα καὶ ψυχὴν τῆς πίστεως. Ἡ εἰς Θεὸν εὐλάβεια, εἴτε φόβος, πρέπει νὰ ἦναι ὡς υἱοῦ πρὸς πατέρα· διότι ὁ Θεὸς δὲν εἶναι τύραννος νὰ τὸν φοβούμεθα ὡς δοῦλοι· ἀλλὰ πατὴρ καὶ δημιουργὸς πανάγαθος, τοῦ ὁποῖου συλλογιζόμενοι τὴν εἰς ἡμᾶς ἀπειρον ἀγαθότητα, πρέπει νὰ φοβούμεθα μὴ πράξωμεν τὶ ἐναντίον εἰς τὴν πατρικὴν καὶ ἀγαθωτάτην του θέλησιν. Ἡ θέλησίς του εἶναι ὁ νόμος τῶν ἐσωτερικῶν διαλογισμῶν καὶ ἐξωτερικῶν μας πράξεων· καὶ ἡ φύλαξις τοῦ νόμου τούτου εἶναι ἡ εὐδαιμονία μας. „Μακάριοι, φωνάζει ὁ Προφήτης Δαβὶδ, μακάριοι οἱ ἄμαμοι ἐν ὁδῷ, οἱ πορευόμενοι ἐν νόμῳ Κυρίου“. Πρέπει νὰ ἀγαπῶμεν τὸν Θεὸν διότι ἔχει εἰς ἑαυτὸν πᾶσαν τελειότητα, πᾶσαν

σαν αγαθότητα, καὶ διότι ἔδειξεν εἰς ἡμᾶς καὶ καθ' ἑκάστην δείχνει τὴν ἀγαθότητάτου. Ἡμεῖς ἀγαπῶμεν αὐτὸν, ὅτι αὐτὸς πρῶτος ἠγάπησεν ἡμᾶς. (Ἰωάνν. Ἐπιστολ. ἀ. 4. 19.) Ἡ εἰς Θεὸν εὐγνωμοσύνη στέκει εἰς τὴν βαθεῖαν αἴσθησιν τῶν παρ' αὐτοῦ εὐεργεσιῶν, εἰς τὴν ἀγάπην καὶ καθαρὰν προσκύνησιν· διότι, χωρὶς τούτων, ὅλα, ὅσα ἠθέλαμεν δεῖξιν ἐξωτερικῶς, εἶναι μάταια δείγματα καὶ μισηταὶ προσφοραὶ εἰς ἐκεῖνον, τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. Ταῦτα λοιπὸν τὰ ἐσωτερικὰ αἰσθημάτων εἶναι ἡ ψυχὴ τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας, ἡ ὁποία συνίσταται ἀπὸ τὰς ἐξωτερικὰς τελετὰς, καὶ εἶναι χρέος μας ἀπαραίτητον. Τότε ὅμως γίνεται ἀξία τοῦ Θεοῦ, καὶ ἁγιασμός τοῦ ἀνθρώπου, ὅταν εὐρίσκεται ἐνωμένη μετ' τὴν ἐσωτερικὴν λατρείαν· διότι ἀλλέως, εἶναι ὡς ἀψυχον σῶμα, ἢ ὡς κύμβαλον ἀλαλάζον.

Ἡ ἀνάγκη τῆς εἰς Θεὸν ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς λατρείας ἀποδείχεται μετ' τὸν πλέον ἀπλούστατον συλλογισμόν. Ὁ Θεὸς εἶναι κύριος τῶν αἰσθητικῶν καὶ νοητικῶν ποιημάτων· ἔχει λοιπὸν δικαίωμα καὶ εἰς τὰς δύο ταύ-

τας

τας φύσεις. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος μεταξὺ τῶν θείων ποιημάτων ἔχει καὶ αἰσθήσεις καὶ νοῦν, χρεωστῆ ἵπὸν εἰς τὸν Θεὸν λατρείαν καὶ πνευματικὴν καὶ αἰσθητικὴν.

Εἰς δύο χρέη περιλαμβάνεται ἡ εἰς Θεὸν διπλῆ λατρεία τοῦ ἀνθρώπου, εἰς τὸ νὰ τὸν τιμᾷ καὶ νὰ τοῦ ὑποτάσσεται.

Τιμᾷ ὁ ἄνθρωπος τὸν Θεὸν ἐξωτερικῶς, ἐγείρων εἰς αὐτὸν ναοὺς καὶ θυσιαστήρια, προσφέρων δεήσεις, θυσίας καὶ πράξεις εὐχαριστηρίους, διὰ τὰ ὁποῖα ἀπήλαυσε καὶ ἀπολαμβάνει ἀγαθὰ ἀπὸ τὴν θείαν του ἀγαθότητα, καὶ παριστάμενος εἰς εὐσεβεῖς τελετὰς πρὸς δημοσίαν εὐχαρίστησιν τῆς παγκοσμίου του ἀγαθότητος, καὶ εἰς δόξαν καὶ προσκύνησιν τῶν θείων του τελειοτήτων. Ἡ ἐξωτερικὴ λατρεία σύμφωνος μὲ τὸν ὀρθὸν λόγον, δὲν εἶναι ὀλιγώτερον σύμφωνος καὶ μὲ τὴν ἐσωτερικὴν, ἥτις στέκει εἰς τὴν εἰς Θεὸν ὑποταγὴν, δηλαδή εἰς τὸ νὰ τὸν γνωρίζωμεν καὶ νὰ τὸν προσκυνῶμεν ὡς ποιητὴν μας, εἰς τὸ νὰ τὸν δουλεύωμεν ὡς κύριόν μας, νὰ τὸν φοβούμεθα ὡς κριτὴν, νὰ τὸν ἀγαπῶμεν ὡς εὐεργετικὸν πατέρα, καὶ νὰ ἐλπίζωμεν εἰς αὐτὸν, ὡς ὑ-
πέρ-

πέρτατον βραβευτήν καὶ ἀνταποδότην τῶν πράξεων καὶ θελήσεών μας. Ὁ Θεὸς θέλει πρὸ πάντων καὶ ἡμεῖς προσεκτικοὶ εἰς τὴν φωνὴν τοῦ ὀρθοῦ λόγου, καὶ πιστοὶ εἰς τὴν ἐξακολουθήσιν αὐτοῦ· ἀλλέως βέβαια δὲν ἠθέλωμας χάρισειν τὸ πολύτιμον τοῦτο χάρισμα, τὸ ὁποῖον πρέπει καὶ στοχαζώμεθα ὡς ὄργανον, ὡς λειτουργὸν καὶ ἑρμηνεῖα τῶν ὑπερτάτων θελημάτων του. Ὅθεν θέλει μᾶς κρίνειν κατὰ τὴν καλὴν ἢ κακὴν χρῆσιν, τὴν ὁποῖαν ἠθέλωμεν κόμειν τοῦ λογικῆ, ἐργαζόμενοι τὰς παρ' αὐτοῦ ὑπαγορευόμενας ἀρετάς, ἢ ἀκολουθοῦντες τὰς ἀπορίας μᾶς ἀπαγορεύει κακίας. Ἡ εὐτυχία, ἢ ἡ δυστυχία μας, εἰς τὴν παρούσαν καὶ εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν, κρέμεται ἀπὸ τὴν τιμὴν, ἢ καταφρόνησιν, τὴν ὁποῖαν ἠθέλωμεν δείξειν εἰς τὸ λογικόν, τὸν θεῖον τοῦτον ἄγγελον καὶ φύλακα τῆς ὑπάρξεως καὶ εὐδαιμοσίας μας.

Νέοι συμπατριῶται, ἀναπτύξατε τὰς συντόμους ταύτας ἰδέας· συλλογίσθητε ὁποῖαν δύναμιν ἔχετε διὰ τοῦ θεοῦ τούτου λογικοῦ, ἀνίσως σέβεσθε καὶ ἐπιμελήσθε ἀπὸ! Οἱ δὲ ἀρετὴν καὶ σοφίαν ἀθάνατοι.

Ἄνδρες,

ὄρες, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα σέβασθε, δὲν ἀπαθανατίσθησαν δι' ἄλλο, παρά δια τὴν ἐξαρχῆς ἐπιμέλειαν καὶ καλὴν ρῆσιν τοῦ λογικοῦ, τὸ ὁποῖόν καὶ σεῖς ἔχετε. Ἡ νεανική αὕτη ἡλικία σας εἶναι ὁ πολύτιμος χρόνος τοῦ σταδίου τῶν πλέον ἐνδόξων ἀγώνων σας· ἀπὸ τούτους βέβαια θέλει προέλθει ἢ μετὰ ταῦτα παντοτεινὴ δόξα καὶ εὐτυχία σας. Δὲν ἐγεννήθητε ὑποκάτω εἰς οὐρανὸν ὀμιχλώδη καὶ ζοφερόν, διὰ τὴν παραπονῆσθε φυσικὴν βαρύνοιαν· οὗτος εἶναι πάντοτε ὁ γλυκύτετος οὐρανὸς τῆς Ἑλλάδος. Δὲν πατεῖτε ἐπάνω εἰς ψῆν, ἐμπεριλαμβάνουσιν λείψανα καὶ μνήματα προγόνων βαρβάρων καὶ φαύλων· ὑποκάτω εἰς τὰ βήματά σας εἶναι ἀκόμη ἢ κόρυς τῶν ἐνδόξων Προγόνων σας. Ἐχετε εἰς ὑπόληψιν τὸν ἑαυτὸν σας· τιμᾶτε τὸ λογικόν, ἐπιμελεῖσθε τὴν τελειοποίησιν αὐτοῦ, καὶ θέλετε εἶσθε πάντοτε εὐάρεστοι εἰς τὸν Θεόν, εὐτυχεῖς εἰς τὸν ἑαυτὸν σας, καὶ ἐνδοξοὶ εἰς τοὺς συγχρόνους καὶ μεταγενεστέρους σας.